

Quintiliano, *Institutio Oratoria VIII: prohoemium*; 6,1-18

[PROHOEMIVM] His fere, quae in proximos quinque libros conlata sunt, ratio inveniendi atque inventa disponendi continetur, quam ut per omnis numeros penitus cognoscere ad summam scientiae necessarium est, ita incipientibus brevius ac simplicius tradi magis convenit. II. Aut enim difficultate institutionis tam numerosae atque perplexae deterreri solent, aut eo tempore quo praecipue agenda ingenia atque indulgentia quadam enutrienda sunt asperiorum tractatu rerum atteruntur, aut si haec sola didicerunt satis se ad eloquentiam instructos arbitrantur, aut quasi ad certas quasdam dicendi leges alligati conatum omnem reformidant. III. Vnde existimant accidisse ut qui diligentissimi artium scriptores extiterint ab eloquentia longissime fuerint. Via tamen opus est incipientibus, sed ea plana et cum ad ingrediendum tum ad demonstrandum expedita. Eligat itaque peritus ille praeceptor ex omnibus optima et tradat ea demum in praesentia quae placet, remota refutandi cetera mora: sequentur enim discipuli quo duxeris. Mox cum robore dicendi crescet etiam eruditio. IV. Idem primo solum iter credant esse in quod inducentur, mox illud cognituri etiam optimum. sunt autem neque obscura neque ad percipiendum difficilia, quae scriptores diversis opinionibus pertinaciter tuendis involverunt. V. Itaque in toto artis huiusce tractatu difficilius est iudicare quid doceas quam cum iudicaris docere, praecipueque in duabus his partibus perquam sunt pauca, circa quae si is qui instituitur non repugnaverit primum ad cetera habiturus est cursum.

VI. Nempe enim plurimum in hoc laboris exhausimus, ut ostenderemus rhetoricen bene dicendi scientiam et utilem et artem et virtutem esse: materiam eius res omnis de quibus dicendum esset: eas in tribus fere generibus, demonstrativo deliberativo iudicialique, reperiri: orationem porro omnem constare rebus et verbis: in rebus intuendam inventionem, in verbis elocutionem, in utraque conlocationem, quae memoria complecteretur? actio commendaret. VII. Oratoris officium docendi movendi delectandi partibus contineri, ex quibus ad docendum expositio et argumentatio, ad movendum adfectus pertinerent, quos per omnem quidem causam sed maxime tamen in ingressu ac fine dominari. Nam delectationem, quamvis in utroque sit eorum, magis tamen proprias in elocutione partes habere. VIII. Quaestiones alias infinitas, alias finitas, quae personis temporibus locis continerentur. In omni porro materia tria esse quaerenda, an sit, quid sit, quale sit. His adiciebamus demonstrativam laudem ac vituperationem constare. In ea quae ab ipso de quo diceremus, quae post eum acta essent, intuendum. Hoc opus tractatu honestorum utiliumque constare. IX. suasoriis accedere tertiam partem ex coniectura, possetne fieri et an esset futurum de quo deliberaretur. Hic praecipue diximus spectandum quis, apud quem, quid diceret. Iudicialium causarum alias in singulis, alias in pluribus controversiis consistere, et in quibusdam intentionem modo: depulsionem porro omnem infitiatione duplici, factumne et an hoc factum esset, praeterea defensionem ac translationem constare. X. Quaestionem autem ex scripto esse aut ex facto: facto de rerum fide proprietate qualitate, scripto de verborum vi aut voluntate, in quibus vis tum causarum, tum actionum inspicere soleat, quae aut scripti et voluntatis aut ratiocinativa aut ambiguitatis aut legum contrariarum specie continentur. XI. In omni porro causa iudiciali quinque esse partes, quarum exordio conciliari audientem,

narratione doceri, probatione proposita confirmari, refutatione contra dicta dissolvi, peroratione aut memoriam refici aut animos moveri. XII. His argumentandi et adficiendi locos et quibus generibus concitari placari resolvi iudices oporteret adiecimus. Accessit ratio divisionis. Credere modo qui discet velit, certa quaedam via est, et in qua multa o etiam sine doctrina praestare debeat per se ipsa natura, ut haec de quibus dixi non tam inventa a praeceptoribus quam cum fierent observata esse videantur.

XIII. Plus exigunt laboris et curae quae secuntur. Hinc enim iam elocutionis rationem tractabimus, partem operis, ut inter omnis oratores convenit, difficillimam. Nam et M. Antonius, cuius supra mentionem habuimus, cum a se disertos visos esse multos ait, eloquentem neminem, diserto satis putat dicere quae oporteat, ornate autem dicere proprium esse eloquentis. XIV. Quae virtus si usque ad eum in nullo reperta est ac ne in ipso quidem aut L. Crasso, certum est et in his et in prioribus eam desideratam quia difficillima fuit. Et M. tullius inventionem quidem ac dispositionem prudentis hominis putat, eloquentiam oratoris, ideoque praecepue circa praecepta partis huius laboravit

XV. Quod eum merito fecisse etiam ipso rei de qua loquimur nomine palam declaratur. Eloqui enim [hoc] est omnia quae mente conceperis promere atque ad audientis perferre, sine quo supervacua sunt priora et similia gladio condito atque intra vaginam suam haerenti. XVI. Hoc itaque maxime docetur, hoc nullus nisi arte adsequi potest, hic studium plurimum adhibendum: hoc exercitatio petit, hoc imitatio, hic omnis aetas consumitur: hoc maxime orator oratore praestantior, hoc genera ipsa dicendi aliis alia potiora. XVII. Neque enim Asiani aut quocumque alio genere corrupti res non viderunt aut eas non conlocaverunt, neque quos aridos vocamus stulti aut in causis caeci fuerunt, sed his iudicium in eloquendo ac modus, illis vires defuerunt, ut appareat in hoc et vitium et virtutem esse dicendi.

XVIII. Non ideo tamen sola est agenda cura verborum. Occurram enim necesse est et velut in vestibulo protinus adprehensuris hanc confessionem meam resistam iis qui omissa rerum, qui nervi sunt in causis, diligentia quodam inani circa voces studio senescunt, idque faciunt gratia decoris, qui est in dicendo mea quidem opinione pulcherrimus, sed cum sequitur, non cum adfectatur. XIX. Corpora sana et integri sanguinis et exercitatione firmata ex isdem his speciem accipiunt ex quibus vires, namque et colorata et adstricta et lacertis expressa sunt: sed eadem si quis vulsa atque fucata muliebriter comat, foedissima sint ipso formae labore. XX. Et cultus concessus atque magnificus addit hominibus, ut Graeco versu testatum est, auctoritatem: at muliebris et luxuriosus non corpus exornat, sed detegit mentem. Similiter illa translucida et versicolor quorundam elocutio res ipsas effeminat quae illo verborum habitu vestiuntur. curam ergo verborum, rerum volo esse sollicitudinem. XXI. Nam plerumque optima rebus cohaerent et cernuntur suo lumine: at nos quaerimus illa tamquam lateant semper seque subducant: ita numquam putamus circa id esse de quo dicendum est, sed ex aliis locis petimus et inventis vim adferimus. XXII. Maiore animo adgredienda eloquentia est, quae si toto corpore valet, unguis polire et capillum reponere non existimabit ad curam suam pertinere.

Sed evenit plerumque ut in hac diligentia deterior etiam fiat oratio: XXIII. primum, quia

sunt optima minime arcessita et simplicibus atque ab ipsa veritate profectis similia. Nam illa quae curam fatentur et ficta atque composita videri etiam volunt nec gratiam consecuntur et fidem amittunt, praeter id quod sensus obumbrant et velut laeto gramine sata strangulant. XXIV. Nam et quod recte dici potest circumimus amore verborum, et quod satis dictum est repetimus, et quod uno verbo patet pluribus oneramus, et pleraque significare melius putamus quam dicere. Quid quod nihil iam proprium placet dum parum creditur disertum quod et alius dixisset? XXV. A corruptissimo quoque poetarum figuras seu tralationes mutuamur, tum demum ingeniosi scilicet si ad intellegendos nos opus sit ingenio. Atqui satis aperte Cicero praeceperat in dicendo vitium vel maximum esse a vulgari genere orationis atque a consuetudine communis sensus abhorrere. XXVI. Sed ille est durus atque ineruditus: nos melius, quibus sordet omne quod natura dictavit, qui non ornamenta quaerimus sed lenocinia, quasi vero sit ulla verborum nisi rei cohaerentium virtus: quae ut propria sint et dilucida et ornata et apte conlocentur si tota vita laborandum est, omnis studiorum fructus amissus est. XXVII. Atqui plerosque videas haerentis circa singula et dum inveniunt et dum inventa ponderant ac dimetiuntur. Quod si idcirco fieret ut semper optimis uterentur, abominanda tamen haec infelicitas erat, quae et cursum dicendi refrenat et calorem cogitationis extinguit mora et diffidentia. XXVIII. Miser enim et, ut sic dicam, pauper orator est qui nullum verbum aequo animo perdere potest. Sed ne perdet quidem qui rationem loquendi primum cognoverit, tum lectione multa et idonea copiosam sibi verborum supellectilem compararit, huic adhibuerit artem conlocandi, deinde haec omnia exercitatione plurima roborarit, ut semper in promptu sint et ante oculos: XXIX. namque ei qui id fecerit sic res cum suis nominibus occurrent. Sed opus est studio praecedente et adquisita facultate et quasi reposita. Namque ista quaerendi iudicandi comparandi anxietas dum discimus adhibenda est, non dum dicimus. Alioqui sicut qui patrimonium non pararunt, sub diem quaerunt, ita in oratione +qui non satis laboravit+: XXX. sin praeparata dicendi vis fuerit, erunt in officio, non ut requisita respondere sed ut semper sensibus inhaerere videantur atque eos ut umbra corpus sequi. XXXI. Sed in hac ipsa cura est aliquid satis: nam cum Latina significantia ornata, cum apte sunt conlocata, quid amplius laboremus? Quibusdam tamen nullus est finis calumniandi se et cum singulis paene syllabis commorandi, qui etiam cum optima sunt reperta quaerunt aliquid quod sit magis antiquum remotum inopinatum, nec intellegunt iacere sensus in oratione in qua verba laudantur. XXXII. Sit igitur cura elocutionis quam maxima, dum sciamus tamen nihil verborum causa esse faciendum, cum verba ipsa rerum gratia sint reperta: quorum ea sunt maxime probabilia quae sensum animi nostri optime promunt, atque in animis iudicum quod nos volumus efficiunt. XXXIII. Ea debent praestare sine dubio et admirabilem et iucundam orationem, verum admirabilem non sic quo modo prodigia miramur, et iucundam non deformi voluptate sed cum laude ac dignitate coniuncta.

...

[6] I. Tropos est verbi vel sermonis a propria significatione in aliam cum virtute mutatio. Circa quem inexplicabilis et grammaticis inter ipsos et philosophis pugna est quae sint genera, quae species, qui numerus, quis cuique subiciatur. II. Nos, omissis quae nihil ad instruendum oratorem pertinent cavillationibus, necessarios maxime atque in usum receptos exsequemur, haec modo in his adnotasse contenti, quosdam gratia significationis, quosdam decoris adsumi, et esse alios in verbis propriis, alios in tralatis, vertique formas non verborum modo sed et sensuum et compositionis. III. Quare mihi

videntur errasse qui non alios crediderunt tropos quam in quibus verbum pro verbo poneretur. Neque illud ignoro, in isdem fere qui significandi gratia adhibentur esse et ornatum, sed non idem accidet contra, eruntque quidam tantum ad speciem accommodati.

IV. Incipiamus igitur ab eo qui cum frequentissimus est tum longe pulcherrimus, tralatione dico, quae metaphora Graece vocatur. Quae quidem cum ita est ab ipsa nobis concessa natura ut indocti quoque ac non sentientes ea frequenter utantur, tum ita iucunda atque nitida ut in oratione quamlibet clara proprio tamen lumine eluceat. V. Neque enim vulgaris esse neque humilis nec insuavis haec recte modo adscita potest. Copiam quoque sermonis auget permutando aut mutuando quae non habet, quodque est difficillimum, praestat ne ulli rei nomen deesse videatur. Transfertur ergo nomen aut verbum ex eo loco in quo proprium est in eum in quo aut proprium deest aut tralatum proprio melius est. VI. Id facimus aut quia necesse est aut quia significantius est aut, ut dixi, quia decentius. Vbi nihil horum praestabit quod transferetur, inproprium erit. Necessitate rustici "gemmam" in vitibus (quid enim dicerent aliud?) et "sitire segetes" et "fructus laborare", necessitate nos "durum hominem" aut "asperum": non enim proprium erat quod daremus his adfectibus nomen. VII. Iam "incensum ira" et "inflammatum cupiditate" et "lapsus errore" significandi gratia: nihil enim horum suis verbis quam his arcessitis magis proprium erit. Illa ad ornatum, "lumen orationis" et "generis claritatem" et "contionum procellas" et "eloquentiae fulmina", ut Cicero pro Milone Clodium "fontem gloriae eius" vocat et alio loco "segetem ac materiem". VIII. Quaedam etiam parum speciosa dictu per hanc explicantur: "hoc faciunt nimio ne luxu obtusior usus sit genitali arvo et sulcos oblimet inertes". In totum autem metaphora brevior est similitudo, eoque distat quod illa comparatur rei quam volumus exprimere, haec pro ipsa re dicitur. IX. Comparatio est cum dico fecisse quid hominem "ut leonem", tralatio cum dico de homine "leo est". huius vis omnis quadruplex maxime videtur: cum in rebus animalibus aliud pro alio ponitur, ut de agitatore "gubernator magna contorsit equum vi", aut [ut Livius Scipionem a Catone "adlatrari" solitum refert] inanima pro aliis generis eiusdem sumuntur, ut "classique inmittit habenas", aut pro rebus animalibus inanima: X. "ferron an fato moerus Argivom occidit"? aut contra: "sedet inscius alto accipiens sonitum saxi de vertice pastor". XI. Praecipueque ex his oritur mira sublimitas quae audaci et proxime periculum tralatione tolluntur, cum rebus sensu carentibus actum quendam et animos damus, qualis est "pontem indignatus Araxes" et illa Ciceronis: XII. "Quid enim tuus ille, tubero, dstrictus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? Qui sensus erat armorum tuorum"? duplicatur interim haec virtus, ut apud Vergilium: "ferrumque armare veneno", nam et "veneno armare" et "ferrum armare" tralatio est. XIII. Secantur haec in pluris partis, ut a rationali ad rationale et idem de irrationalibus et haec invicem, quibus similis ratio est et a toto et a partibus. Sed iam non pueris praecipimus, ut accepto genere species intellegere non possint.

XIV. Vt modicus autem atque oportunos eius usus inlustrat orationem, ita frequens et obscurat et taedio complet, continuus vero in allegoriam et aenigmata exit. sunt etiam quaedam et humiles tralationes, ut id de quo modo dixi, "saxea est verruca", et sordidae. XV. Non enim, si Cicero recte "sentinam rei publicae" dixit, foeditatem hominum significans, idcirco probem illud quoque veteris oratoris: "persecuisti rei publicae

vomicas". Optimeque Cicero demonstrat cavendum ne sit deformis tralatio, qualis est (nam ipsis eius utar exemplis): "castratam morte Africani rem publicam", et "stercus curiae Glauciam": XVI. ne nimio maior aut, quod saepius accidit, minor, ne dissimilis. Quorum exempla nimium frequenter deprendet qui scierit haec vitia esse. Sed copia quoque modum egressa vitiosa est, praecipue in eadem specie. XVII. sunt et durae, id est a longinqua similitudine ductae, ut "capitis nives" et "Iuppiter hibernas cana nive conspuit Alpes". In illo vero plurimum erroris, quod ea quae poetis, qui et omnia ad voluptatem referunt et plurima vertere etiam ipsa metri necessitate coguntur, permissa sunt convenire quidam etiam prorsae putant. XVIII. At ego in agendo nec "pastorem populi" auctore Homero dixerim nec volucres per aera "nare", licet hoc Vergilius in apibus ac Daedalo speciosissime sit usus. Metaphora enim aut vacantem locum occupare debet aut, si in alienum venit, plus valere eo quod expellit.